

Cuprins

1. <i>Un alt Orhan</i>	7
2. <i>Fotografiile din întinericul casei-muzeu</i>	15
3. <i>„Eu”</i>	26
4. <i>Melancolia conacelor năruite ale pașalelor: descoperirea străzilor</i>	37
5. <i>Alb-negru</i>	46
6. <i>Descoperirea Bosforului</i>	62
7. <i>Peisajele de pe Bosfor ale lui Melling</i>	80
8. <i>Mama, tata și disparițiile lor de acasă</i>	97
9. <i>O altă casă: Cihangir</i>	105
10. <i>Hüzün – melankoli – tristesse</i>	114
11. <i>Cei patru scriitori, melancoliei și singuratiei</i>	135
12. <i>Bunica dinspre tată</i>	145
13. <i>Neplăcerile și plăcerile școlii</i>	151
14. <i>Soj ep ifaphues un</i>	161
15. <i>Ahmet Rasim și ceilalți foietoriști ai orașului</i>	165
16. <i>Nu mergeți pe stradă cu gura deschisă</i>	173
17. <i>Plăcerile picturii</i>	181
18. <i>Colecția de informații și ciudățenii a lui Reşat Ekrem Koçu: Enciclopedia Istanbulului</i>	187
19. <i>Cucerire sau cădere: turcizarea Constantinopolului</i>	214
20. <i>Religia</i>	221
21. <i>Bogătașii</i>	236
22. <i>Vapoarele de pe Bosfor, incendiile, scâpătarea, mutările și celelalte urgențe</i>	251
23. <i>Nervoz la Istanbul: plimbări prin Beyoğlu</i>	274
24. <i>Melancolica plimbare a lui Gautier prin cartierele mărginașe</i>	281
25. <i>Sub ochi occidentali</i>	293
26. <i>Melancolia ruinelor: Tanpınar și Yahya Kemal prin cartierele de la periferie</i>	307
27. <i>Pitorescul cartierelor mărginașe</i>	317
28. <i>Pictarea Istanbulului</i>	329
29. <i>Pictura și fericirea vieții de familie</i>	339

30. <i>Fuloarele de fum ale vapoarelor de pe Bosfor</i>	345
31. <i>Flaubert la Istanbul: Orientul, Occidentul și sifilisul</i>	354
32. <i>Fratele mai mare și mezinul: înghițitorii</i>	363
33. <i>Străin într-o școală străină</i>	373
34. <i>Nefericirea înseamnă să-ți fie lehamite de tine și de oraș</i>	391
35. <i>Prima iubire</i>	402
36. <i>Vaporul de pe Bosfor</i>	423
37. <i>O discuție cu mama: răbdare, prudență, artă</i>	439
<i>Despre fotografii</i>	455
<i>Indice</i>	459
Istanbul	461
Indice general	464

ORHAN PAMUK

Istanbul

Amintirile și orașul

Traducere din limba turcă și note
de Luminița Munteanu

„Eu”

În clipele de fericire – copilăria mea abundă în ele – aveam sentimentul că nu existența mea, ci lumea în sine era un loc bun, frumos, plăcut, însoțit. O mâncare ce-mi plăcea, un gust dezagreabil, un ac ce mi se nășea în deget, momentele în care mușcam furios șipcele unei cuști de lemn (numită, nu știu de ce, „țarc”) în care eram închis când eram mic, ca să nu fug, sau orele de plâns insistent, așa cum se întâmpla într-una dintre cele mai înspăimântătoare amintiri din copilărie, când îmi prinsesem degetul la portiera mașinii unchiului meu (o vizită plină de temeri la un doctor care mi-a făcut radiografie) nu erau învățăminte privitoare la eul meu, ci la ideea de rău și suferință, de care trebuia să te ferești. Printre fluxurile și refluxurile conștiinței mele, printre tot soiul de fantasme, eram însă copleșit treptat, ca de un simțământ de vinovăție, de sentimentul că eram eu, că la mijloc se găsea un „eu”.

Cum fratele meu, care era cu doi ani mai mare decât mine, începuse să meargă la școală, între patru și șase ani m-am distanțat de sentimentul de tovarășie și camaraderie care se statornicise între noi. În acei doi ani școlari, în care m-am simțit ceva mai bine pentru că izbutisem să mă desprind de sub dominația lui, să scap de sentimentul de rivalitate pe care mi-l deștepta și pentru că Blocul Pamuk îmi rămânea cu totul mie pe parcursul unei bune părți din zi, așa cum se întâmpla și cu afecțiunea și interesul mamei, am descoperit, pe de o parte, singurătatea și am acumulat, pe de altă parte, primele amintiri zguduitoare, pe care nu aveam să le pot uita niciodată.

Îl puneam pe fratele meu să-mi citească baloanele cu dialoguri din revistele cu benzi desenate pe care și le cumpăra iar apoi, când el era la școală, deschideam din nou revistele și „citeam”, din amintiri, ceea ce-l auzisem citind pe el. Într-o după-amiază blândă și caldă, când fusesem așezat în patul meu pentru somnul de prânz și când, neputând adormi imediat, mă uitam prin revista *Tommiks*, am băgat de seamă că mi se întărise jucărica (mama îi spunea „cocoșel”). Faptul acesta se petrecea în timp ce mă uitam la o piele-roșie pe jumătate despuiată. Bărbatul cu pricina, care avea legată în jurul mijlocului o sforcică subțire, purta, de la pânțec în jos, o bucată de pânză desfășurată ca un drapel, care-i ascundea „cocoșelul”, iar în mijlocul acelei pânze era desenat un cerc.

Într-o altă zi, când stăteam întins sub plapumă, îmbrăcat în pijama și pregătit pentru același somn de după-amiază, vorbind cu ursulețul pe care-l aveam de când lumea, am simțit aceeași îmbătoșare. Prefacerea aceasta, a cărei magie nu reușeam s-o pricep, dar pe care nu doream s-o vadă și alții, se petrecuse pentru că tocmai atunci îi spuneam ursulețului meu „am să te mănânc!”. Strania învărtoșare s-a petrecut și cu alte prilejuri când mi-am luat ursulețul, de care nu mă simțeam peste măsură de atașat, și când l-am amenințat. Auzisem replica „am să te mănânc” mai ales în momentele terifiante ale basmelor pe care mi le istorisea mama. Acei *daeva* care, în literatura clasică iraniană, erau frați cu diavolii, cu djinnii și care fuseseră înfățișați de către miniaturisti, cu patru secole în urmă, sub forma unor monștri înspăimântători, mărunți la trup și înzestrați cu coadă, deveniseră, odată cu trecerea de la cultura persană la cea turcă și apoi la basmele istanbuleze, uriași. Îmi făcusem o idee despre ei văzând coperta unei mici antologii cu *Basmele din Dede Korkut*¹. Aici, un monstru pe jumătate despuiat, întocmai ca pieile-roșii, forțos și oarecum nesuferit, părea să stăpânească întreaga lume.

În basmele pe care mi le depăna mama, cuvintele „am să te mănânc” aveau nu numai sensul de „a mânca” și „a înghiți”, ci și sensul de „a ucide”, „a nimici” pe cineva. Cam în aceiași ani, unchiul își cumpăraseră un mic aparat de proiecție și începuse să închirieze, de la atelierul unui fotograf din Nișantași, filme de scurt metraj, cu durata de zece-douăsprezece minute (Charlot, Walt Disney, Laurel și Hardy), pe care le proiecta pe peretele de deasupra șemineului (fotografiile bunicului și ale bunicii erau date atunci jos cu mare ceremonie), cu ocazia sărbătorilor, a Revelionului, în fața

1. Cidul epic, în proză și versuri alternante, care datează, probabil, de la sfârșitul secolului al X-lea și care reflectă perioada de tranziție a turcilor oguzi (strămoși direcți ai turcilor din Turcia actuală) de la nomadism la viața sedentară. O parte dintre episoadele pe care le include circulă și sub formă de povestiri sau basme independente.

întregii familii. Colecția unchiului includea un filmuleț de scurt metraj semnat de Walt Disney, care n-a putut fi proiectat decât de două ori, și aceasta din cauza mea. În filmul de care vorbesc, micul Mickey Mouse era alergat de un monstru primitiv, înapoiat la minte, greoi și mare cât un bloc, se ascundea în fundul unui puț, iar apoi, când uriașul smulgea puțul din pământ și sorbea apa din el ca pe un pahar cu apă, se rostogolea în gura uriașului – moment în care Orhan începea să plângă în hohote. Tabloul *Saturn devorându-l pe unul dintre fiii săi* de Goya, care se află la Muzeul Prado și în care am observat imaginea unei ființe omenești minuscule răpite de pe pământ și sfâșiate de un gigant, continuă să mă înspăimânte și acum.

O dată, pe la prânz, când era ora mea de somn și când îmi amenințam din nou ursulețul, simțind, pe de altă parte, o ciudată afecțiune față de el, ușa s-a deschis pe neașteptate, iar tata m-a zărit o clipă cu pantalonii în vine și cocșelul învârtoșat. Ușa s-a închis la loc ceva mai încet decât se deschisese, dar cu o venerație pe care o percepușem chiar și atunci. Tata obișnuia să vină acasă în pauza de prânz, să mănânce, să doarmă puțin, iar apoi să între la mine în cameră și să mă sărute, înainte de a se întoarce la slujbă. Eram frământat oarecum de sentimentul că greșisem cu ceva, ba mai rău, că făcusem ceea ce făcusem din pură plăcere, iar sentimentul acesta otrăvea treptat plăcerea pe care o încercasem.

Cu un alt prilej, când dădaca adusă acasă după una dintre nesfârșitele certuri dintre părinții mei, care se sfârșise cu plecarea mamei, îmi făcea baie în cadă, mi s-a întâmplat din nou același lucru. Îmi amintesc că femeia aceea mi-a spus, pe un ton care era departe de a fi afectuos, că eram „ca potăile”, dar mie îmi făceau plăcere lucruri precum apa, baia, căldura.

Aceste experiențe erau înfricoșătoare, rușinoase nu numai pentru că trupul meu nu reușea să controleze asemenea reacții. Credeam că învârtoșarea aceea era o ciudățenie care mi se întâmpla doar mie, ceea ce era și mai rău. Abia peste șase-șapte ani, când eram la gimnaziu și când nimerisem într-o clasă în care se aflau doar băieți am priceput, ciulind

urechea la unele discuții dintre copii, de genul „a mea s-a sculat”, că „învârtoșarea” nu-mi era specifică doar mie.

Ajunsesem la concluzia că trebuia să tăinuiesc „răul” care mă stăpânea, de teamă ca nu cumva învârtoșarea și răul să mă caracterizeze doar pe mine. Iar faptul acesta m-a deprins să trăiesc într-o a doua lume, o lume ermetică, inaccesibilă celorlalți. Simțeam că, dincolo de învârtoșare, care nici măcar nu se petrecea prea des, răul meu își avea cu adevărat obârșia în obiceiul de a mă lăsa purtat de fantezii nelalocul lor și, în timp ce mă aflam în încăperile apartamentului-muzeu, visam, pur și simplu de plictiseală, că locuiam în altă parte, că eram o altă persoană. Îmi era foarte ușor să mă refugiez în cea de-a doua lume, pe care o purtam în minte ca pe o taină: stăteam, de pildă, în salonul bunicii și mă pomeneam deodată visând că mă aflam într-un submarin. Pe vremea aceea fusesem dus pentru prima oară la cinematograful și văzusem, la Cinematograful Saray¹ din Beyoğlu, unde mirosea a praf, o adaptare după *Douăzeci de mii de leghe sub mări* de Jules Verne, care mă înspăimântase prin lungile sale momente de tăcere. Cadrele dominate de semiobscuritate ale filmului alb-negru, spațiile interioare umbrite, care nu se puteau furișa cu nici un chip din fața camerei de luat vederi aminteau, de fapt, de casa noastră. Am pierdut pesemne foarte multe amănunte, căci nu puteam să citesc încă subtitrarea, dar oare nu descifram în același fel și benzile desenate ale fratelui meu mai mare? Îmi era foarte ușor să inventez, grație fanteziei, ceea ce nu izbuteam să deslușesc. (Chiar și acum, când citesc o carte, sunt interesat nu atât să înțeleg, cât să pot visa cu ochii deschiși la ceea ce citesc.) Aceste reverii, pe care le adaptam mereu, de parcă aș fi pătruns de bunăvoie și în mod conștient într-un vis, nu erau „prelungiri” care să se sustragă puterii mele, așa cum se întâmpla în cazul „învârtoșării”, ci lumi pe care le puteam controla cu ușurință. Făceam să dispară într-o clipă masa sculptată, cu tăblie amplă și intarsii de sidex ce se afla sub lustra mare, cu lucrătură și decorațiuni pe care le-aș putea numi oarecum baroce, și-mi imaginam

1. Palatul, seraiul (turc.).

că în locul acela se ridica un munte falnic, la fel ca în revista ilustrată pe care tocmai o „citeam”, după cum îmi închipuiam, la fel ca în cazul acelui munte falnic și straniu, că acolo sălășluia o civilizație aparte. În vremea aceasta începeam să văd în fiecare dintre obiectele aflate în încăpere câte un munte, deveneam avion, zburam printre ele și prindeam viteză.

– Nu mai bățai așa din picioare, că mă ia cu ameteală! îmi spunea bunica, care stătea așezată în fața mea.

Nu mi le mai bățaiam, dar avionul din imaginația mea se năpustea și se făcea nevăzut în norul de fum pe care-l răspândea țigara Gelincik din mâna bunicii, care pufăia, nu trăgea în piept, pătrundeam cu privirile în pădurea năpădită de iepuri, frunze, șerpi și lei pe care-i identificasem și descoperisem ceva mai devreme printre desenele de pe covor, apoi mă cufundam într-o aventură inspirată de revistele cu benzi desenate, iscam un incendiu, ucideam câțiva oameni, călăream un cal, îmi aminteam cum risipisem bilele fratelui meu în timp ce el era la școală, îmi dădeam seama, după zgomotul făcut de ușa ascensorului, care tocmai se trântea, căci o parte a minții mele era receptivă la sunetele care răzbăteau din bloc, că portarul Ismail urcase la etajul la care locuiam noi, iar atunci eram purtat spre o nouă aventură cu piei-roșii pe jumătate despuiate. Îmi plăcea să mă gândesc că dădeam foc la case, că-i potopeam cu gloanțe pe cei aflați în casele cuprinse de flăcări sau că mă găseam cu însumi într-o casă incendiată și că mă salvam printr-un tunel săpat de mine, după cum îmi plăcea să strivesc încetul cu încetul câte o muscă pe care o prindeam între perdeaua de tul, care duhnea a țigară, și geam, și să-mi închipui, în vreme ce musca se prăbușea în agonie pe masca radiatorului, că era vorba de un tâlhar care-și primise pedeapsa cuvenită. Până la vârsta de patruzeci și cinci de ani, obișnuiam să ucid mereu pe câte cineva în răstimpul acela dulce dintre somn și trezie, căci știam că gândul acesta urma să-mi facă bine. Le cer scuze persoanelor care-mi cădeau victime – uneori era vorba de rude apropiate, ba chiar foarte apropiate, precum fratele meu mai mare, alteori de politicieni, scriitori ori meseriași, dar în cele mai multe cazuri apelam la persoane imaginare. Mi s-a întâmplat, de asemenea, de multe ori să bat măr câte